ИЗРАЗЯВАНЕ НА КОНЦЕСИВНИ[1] ОТНОШЕНИЯ НА НИВО СВЪРЗАН ТЕКСТ В СЪВРЕМЕННИЯ СРЪБСКИ ЕЗИК

Мияна Кубурич-Мацура
Университет в Баня Лука

Мияна Кубурич-Мацура. Выражение концессивных (уступительных) отношений на уровне связного текста в современном сербском языке

В настоящей работе обсуждаются коннекторы, которые в качестве когезионных (связующих) элементов дискурса делают возможным осуществление концессивной (уступительной) связи. Уделяется внимание дефинированию концессивного значения в системе адвербиальных значений, истории вопроса, роли противопоставительных и сочинительных коннекторов в выражении концессивной связи между элементами содержания, а также чисто семантическим формам дискурсных концессивных связей без эксплицированных коннекторов.

***Ключевые слова**: концессивность, дискурс, коннекторы*

Mijana Kuburić-Macura. Expressing Concession Relations on a Text Level in Contemporary Serbian Language

The present paper discusses the connectors that function as cohesive elements in the discourse and facilitate the concession relations on a text level. The paper also focuses on the issue of defining the concessive meaning within the paradigm of the adverbials' semnatics, on the previous theoretical background, on the role of the concessive and coordinating connectors expressing concessive relations between the contents as well as on the purely semantic forms of discourse concessive relations without explicit connectors.

***Key words:** concession, discourse, connectors*

1. Увод в историята на въпроса

Известно е, че концесивните връзки в мисленето и езика, а наред с това – и значението на концесивността в съвременния сръбски език, представляват едни от най-сложните връзки, които могат да се изразят с помощта на езика, тъй като в тяхното образуване участват и други

[1] **Концесивни** – отстъпителни. – Б. пр.

връзки: най-напред взаимоотношението противопоставяне (адверзативността), но също така и отношението причина – следствие (каузалността) и условността (кондиционалността). Концесивното взаимоотношение по същество, като причинно-следственото и условното, се базира на връзката между два фактора, участващи в нейното осъществяване, а това са основанието и резултатът. Обаче за разлика от каузалния и кондиционалния контекст в концесивния контекст във връзка се поставят обратната причина и резултатът (или по-общо казано – условие и обектът на условие), при което в концесивната връзка се появява резултат, противоположен на онзи, който очакваме на базата на експлицираното основание. По същия начин концесивното значение е сродно и с кондиционалното, тъй като езиковите единици, които служат за изказване на концесивността, както и онези, чрез които се изразява кондиционалността, представляват някакво условие за извършване на глаголно действие, но действителното условие и концесивното условие се различават помежду си въз основа на своята адекватност спрямо ефекта, който постигат.

Към концесивните взаимоотношения в сръбския език и езиковите единици, с помощта на които те се изразяват в сръбската и сърбохърватската[2] литература, се обръщат някои лингвисти, които са насочвали своето внимание само към няколко явления, свързани с концесивността и нейните синтактични показатели. Концесивните отношения на ниво свързан текст са засегнати от отделни автори, които се занимават с текста, кохерентността и конекторите изобщо. Йосип Силич например разглежда конекторите като „сигнали за контекстуалната включеност на изречението“ и ги дели на граматични (съюзите *и, па, а, ни, али, него, но* и *или*), лексикално-граматични (конектори частици (партикули), конклузивни, интензивни и верификативни конектори), лексикални (за повторение (репризни), синонимни, деиктични, компаративни, амплифицирани, метонимични, ексклузивни, номинални, експликативни, конфронтативни, деривационни, локални, темпорални, пространствени, концесивни, кондиционални, каузални, финални, модални и квантитативни (количествени), стилистични (лексикално-стилистични и граматико-стилистични) и пропозиционални (междутекстови връзки, които нерядко представляват и самостоятелни изречения) (Силич 1984: 109 – 132).

Мирна Велчич класифицира конекторите на релативни (относителни местоимения, „специални релативизатори“, повечето адвербиални

[2] Разграничението между сърбохърватска и сръбска литература е направено от авторката на статията. Вероятно се има предвид литературата преди и след разпадането на Югославия. – Б. ред.

относителни местоимения), съюзни конектори („истински съюзи“), конектори наречия (които могат да бъдат прости и сложни); фразеологизирани конектори и пропозиционални конектори (Велчич 1987: 24 – 28). От друга страна, според семантичния критерий М. Велчич обособява следните видове конектори: адверзативни, експликативни, конклузивни, каузативни, а също така адитивни, консекутивни, темпорални и кондиционални конектори (пак там: 55 – 108). Говорейки за „конекторите за противопоставяне – адверзативите“, авторката отбелязва, че те указват различието и противоположността между две прости изречения, и причислява към тези конектори съюзните адверзативи *а, док, али, но, већ, него,* адверзативите наречия *међутим, напротив, пак* и фразеологизираните адверзативи *с друге стране, за разлику од тога, без обзира на то, друга је ствар што, (сасвим) различито од тога јест да* и др. Авторката отбелязва и това, че изреченията, които се свързват с помощта на адверзативите *али, но, међутим, с једне стране... с друге стране, без обзира на то* и *друга је ствар што*, могат да се свързват и с т. нар. конектори за допускане (отстъпителност): *иако... ипак (свеједно), успркос томе, унаточ томе* и др. и по този начин „противопоставянето (адверзативността) в смисъл на отделяне на различното в рамките на съществуващото се доближава до отношение на допустимост, а изборът на посочените адверзативи потенциално се разширява с помощта на конекторите за отстъпителност (концесивите)“ (Велчич 1987: 59). Тук следва да припомним и това как авторката разглежда семантиката на адверзативите:

> Какво изразяваме чрез адверзативите? Противопоставянето (адверзативността) можем да свържем с някое неочаквано събитие или явление. В съществуващите различия и сходства при специфични обстоятелства могат да се появят изключения. По принцип те са неочаквани, ако протичането на действието е противоположно на нормалната последователност на явленията. Неочаквани или пък контрастни отношения между фактите, явленията или събитията изразяваме чрез конекторите от типа: *али, но, ипак, успркос*[3] *томе* и под.
>
> (Велчич 1987: 62)

Следователно е ясно, че към адверзативните конектори авторката включва и конекторите, чрез които се изразява концесивно взаимоотношение (за отстъпка) на ниво свързан текст.

---

[3] В *Речника на сърбохърватския език* (1990) двете форми – *успркос* и *упркос*, фигурират като дублети. Принципно се приема *usprkos* повече за хърватизъм, а *упркос* – за сърбизъм. – Б. пр.

По подобен начин към конекторите подхождат и авторките на *Граматика на сърбохърватски език за чужденци* (*Граматика српскохрватског језика за странце*) П. Мразович и З. Вукадинович, като отбелязват, че конекторите са „езикови елементи – думи, група думи, а дори и цели изрази, чиято функция се състои в това да направят възможно в даден текст елементите да се свързват помежду си, да подсигурят съгласуването (кохерентността) на текста“, и могат да имат три функции: „препращане към предходен или следходен елемент, организиране на текста или разчленяване на текста“ (Мразович, Вукадинович 1990: 644). За разлика от препращащите елементи организаторите на текста, както посочват авторките, винаги имат разпознавателно значение, не насочват към нито един елемент в текста, но осигуряват текстовата цялост и в повечето случаи изискват предходен (а не следходен) израз. Според значението и употребата им те класифицират организаторите на текста в четири основни групи: противопоставителни конектори (адверзативни), обяснителни конектори (експликативни), заключителни конектори (конклузивни) и конектори за причина (каузални), но отбелязват, че наред с организаторите на текста съществува и цяла редица други конектори, които свързват изказванията според времето, причината, следствието и т.н. (пак там: 651). Като противопоставителни конектори и те посочват съюзите (конюнктори) *а, али, док, него, но* и *већ*, частиците *међутим, напротив,* лексемните съчетания от типа *за разлику од (тога), без обзира на (то), с једне стране, с друге стране,* както и изразите *(сасвим) различито од тога јесте да, друга је ствар да* и т.н. Също така посочват и следното:

> Тези конектори не изразяват една и съща степен на противопоставянето между твърденията. Така напр. конекторите *а, док, међутим, за разлику од (тога), (сасвим) различито (од тога)* подчертават разликите, оценявайки ги еднакво, докато останалите конектори изтъкват различното в рамките на съществуващото като потенциално допускане. Конекторите *него, напротив* и *већ* са специализирани да изразяват противопоставяне. Частицата *међутим* засилва разликите, но намалява противопоставянето.
>
> (Мразович, Вукадинович 1990: 652)

От този преглед става ясно, че досега сръбските и сърбохърватските лингвисти не са разглеждали подробно и систематично концесивните връзки на ниво свързан текст, т.е. концесивните конектори като знак (сигнал) за тези връзки, а по-скоро само са отбелязвали наличието на такова специфично отношение между единиците на дискурса и са идентифицирали някои от концесивните конектори.

2. Концесивни конектори – маркери на концесивно отношение на ниво свързан текст

Обвързването на текста на принципа на концесивните взаимоотношения в съвременния сръбски език[4] се осъществява по различни начини, чрез различни типове конектори и може да се каже, че е в тясна връзка – и семантична, и в плана на изразяване – с осъществяването на противопоставителната връзка в рамките на дискурса.

Условно казано, най-елементарният, но рядък вид концесивна връзка между две самостоятелни изречения е онзи, който не съдържа текстови конектори. Това е вид връзка, който по никакъв начин не е експлициран, в който не съществува никакъв формален знак (сигнал) за концесивна кохерентност между съдържанията, но той се забелязва в семантичен план. Поради тези причини е много трудно да се идентифицират подобни части на текста и при това определяне съществува голяма степен на субективност и произволност, поради което такива случаи не можем дори да приемем за реален и равностоен тип концесивна връзка на ниво свързан текст. За това сочи и следният пример: *Нисам те због тога звала. Испада да јесам* (Николич 147).

Посочените изречения като надизреченска цялост се свързват от смисъла на противопоставянето на съдържанието, но също така и от чувството на излъгано очакване, което е наложено от първото изречение. Тоест в първото изречение се представя ясната констатация: „Нисам те због тога звала“, докато във второто – неочакван и противоположен „резултат“: „Испада да јесам“. Като текстови конектори, които експлицират посоченото значение, тук биха могли да се появят и противопоставителните, и концесивните конектори:

Нисам те због тога звала. Испада да јесам.
→ Нисам те због тога звала. *Али,* испада да јесам;
→ Нисам те због тога звала. *Међутим,* испада да јесам;
→ Нисам те због тога звала. *Ипак,* испада да јесам;
→ Нисам те због тога звала. *Али, ипак,* испада да јесам, и др.

Способността на всяко едно от цитираните решения, които в по-голяма или по-малка степен се отклоняват от противопоставителното към концесивното значение, и субективността на такъв подход водят до заключението, че за действителна концесивна връзка между съдържа-

[4] Списък с източниците на ексцерпирания материал е представен в края на изследването. – Б. а.

нието на ниво текст може да се смята само онази връзка, която съдържа ясно експлицирани маркери на концесивна контекстова свързаност.

Връзката между главните изречения въз основа на концесивното отношение между тях в сръбския език се осъществява с помощта на концесивни организатори на текста, конектори с ясно видимо концесивно значение. Концесивните конектори в текста могат да се появяват самостоятелно, но нерядко и в комбинация с адверзативни конектори, като по този начин стесняват тяхното значение.

Концесивното значение на ниво свързан текст може да се представя чрез различни видове конектори: конектори частици, конектори наречия и обстоятелствени изрази и хабитуални конектори.

2.1. Конектори частици

Частиците като конектори са един от основните елементи при конструиране на свързан текст и тяхната роля в комуникативен план е много важна. Те сигнализират на слушателя или читателя как да определи аргументативните и ситуационните отношения в текста, т.е. „насочват въвеждането на информация и по този начин предоставят насоки за понататъшна преценка и интерпретация на изказа на говорещия“ (Гловацки-Бернарди 1990: 51). Можем да класифицираме частиците, които са във функцията на концесивни конектори, в две основни групи въз основа на тяхната синонимност: към едната група ще причислим конекторите *ипак* и *свеједно,* а в другата заедно ще разгледаме конекторите *истина* и *додуше*.

2.1.1. Конекторите *ипак* и *свеједно*

Конекторите *ипак* и *свеједно* се появяват в ролята на сигнали на концесивното взаимоотношение между изреченията или по-широки изказвания в различна позиция и с различна роля, за което свидетелстват и следните примери:

Син је и у овом погледу био на њу, мада би, кад боље размисли, као мајка можда требало да га укори. *Ипак* је он још дете, могао би да настрада (Живковић, 93); Није било дозвољено унети бицикл у тролејбус. Она је то *ипак* повремено чинила (Живковић, 95); У том нараштају, како су старци доцније причали, није било готово никог ко се добро сећао последње велике поплаве. *Ипак* су сви били тих кишних јесењих дана на опрезу [...] (Андрић, 81); По томе смо одмах и закључили да је мртав. *Ипак*, за сваки случај, Јаков прислони своје мало и заврнуто уво на његове космате груди (Шћепановић, 88); Питање је звучало компликовано. *Ипак,* одговор оног најкрупнијег уследио је брзо (Маројевић, 155); Од нас тројице пријатеља, једино Лав никада није тврдио да ће се убити. *Ипак,* неколико дана после

његовог самоубиства, сазнање да је он начео и проредио нашу дружину чинило ми се природним (Маројевић, 81); Забавни садржаји и такозвана лака музика су увек и свуда доминантни и наравно да сам љубоморан због тога. Али публика, *ипак*, уме да препозна вредност (Новости, 35); Сваком је дозвољено да се проводи како хоће, уколико својим проводом не угрожава друге. Међутим, *ипак* нам је у том призору „нешто“ преврнуло желудац (Илустрована, 12); Његови коалициони партнери, либерални демократи, у кампањи су се противили тако брзим променама. Међутим, на крају су *ипак* пристали, суочени са реалном претњом кризе државног дуга налик на грчку (НИН, 75); Мелодија је заиста била сетна, али ни на шта није подсећала. А *ипак* ми је била некако позната (Пекић, 148); Старији га заборављају, младеж га се не сећа, странци га не познају. А *ипак*, његова је судбина у тесној вези са капијом [...] (Андрић, 164); [...] како ће се сада, овог пролећа и лета, можда на првом сабору пред црквом појавити која нова девојка, која ће њу својом лепотом бацити већ једном у запећак и учинити је – уседелицом. Но *ипак*, уверена је била да то не може никада бити (Станковић, 36); Како се већ спустила ноћ, није више било много света, тако да су могли да продуже без заустављања. Но, *ипак* су морали да користе звонце (Живковић, 110); Алфабетски принцип писања, по коме једна графема одговара једној фонеми, проистекао је из хиљадугодишње еволуције писма. Стога се заслуга за његово откриће не може у целости приписати само једном народу. Па *ипак,* пресудни корак од силабарија ка алфабету аутохтоно је учињен, колико се данас зна, само једном: негде између 18. и 16. века пре нове ере, на територији данашње Сирије или Палестине (Бугарски, 87); Цјевасти систем, који се налази у сваком појединачном нефрону, у просјеку је дугачак око 3 цм и широк само 0,05 мм. Па *ипак,* када би било могуће расплести све тубулусе једног бубрега, њихова дужина би била 30 км (Михајловић, 130); Наравно, ви сада имате сатисфакцију да су деца одрасла и постала зрели, добри људи. Па *ипак*, у вама тиња незадовољство [...] (Базар, 70); Здрава је, као што је била јучер, и свих ових тједана док је лежала и самовала. Али *свеједно* јој се чинило како је чудом преживјела неку ријетку и смртоносну болест [...] (Јерговић, 98); [...] он поверова да неће утећи тим људима нити икада више изаћи из те страшне шуме! *Свеједно*, и даље је бежао осећајући како онај малопређашњи страх расте у њему [...] (Шћепановић, 42); [...] пред сазнањем да се [време] све брже отапа и смањује као комадић леда на врелом дану – минуло учас као последња илузија. *Свеједно*, хтео је бар да израчуна колико му стварног времена још остаје (Шћепановић, 37) и др.

От цитираните примери ясно се вижда, че частицата *ипак*, значително по-честа в ексцерпирания материал от частицата *свеједно*, а и най-фреквентната концесивна частица, може да се появи в ролята на концесивен конектор самостоятелно (напр. в следната връзка: „Син је у овом погледу био на њу, мада би, кад боље размисли, као мајка можда

требало да га укори. *Ипак* је он још дете, могао би да настрада.“). В повечето случаи тя се среща заедно с адверзативния съюзен конектор *а, али* или *но* (напр. „Забавни садржаји и такозвана лака музика су увек и свуда доминантни и наравно да сам љубоморан због тога. Али публика, *ипак*, уме да препозна вредност“; „Мелодија је заиста била сетна, али ни на шта није подсећала. А *ипак* ми је била некако позната“; „Како се већ спустила ноћ, није више било много света, тако да су могли да продуже без заустављања. Но, *ипак* су морали да користе звонце“), с адверзативния конектор частица *међутим* (напр. „Сваком је дозвољено да се проводи како хоће, уколико својим проводом не угрожава друге. Међутим, *ипак* нам је у том призору „нешто“ преврнуло желудац“) и в комбинация с копулативния конектор *па* (напр. „Наравно, ви сада имате сатисфакцију да су деца одрасла и постала зрели, добри људи. Па *ипак*, у вама тиња незадовољство [...]“). С други думи, тя е еднозначен сигнал за концесивна връзка между изказванията, но в голям брой от случаите се появява редом с някой адверзативен конектор, като насочва и намалява противопоставянето в посока на концесивното значение. В случаите, когато конекторът *ипак* е в комбинация със свързващ конектор *па*, той има функция на модификатор на значението копулативност по посока към адверзативната семантика като свързваща с цел изходящата семантика на тази конекторна връзка да бъде доминантно концесивна.

Въз основа на цитираните примери можем да обобщим, че тези конектори – в случаите, когато се появяват самостоятелно – са позиционно свободни – появяват се или в самото начало на изречението, което въвеждат, или извън инициална позиция, но винаги изискват предходно съдържание, с което осъществяват връзка. От друга страна, в случаите, когато се комбинират с някой друг конектор – адверзативен или съставен, такава връзка в повечето случаи се намира в инициална позиция в изречението (регистрирахме само един пример, в който частицата *ипак* е в дистантна позиция спрямо инициалния предлог *али*: „Забавни садржаји и такозвана лака музика су увек и свуда доминантни и наравно да сам љубоморан због тога. Али публика, *ипак,* уме да препозна вредност“).

Частицата *свеједно* като знак за концесивна връзка в текста също се появява или самостоятелно (напр. „[…] он поверова да неће утећи тим људима нити икада више изаћи из те страшне шуме! *Свеједно,* и даље је бежао осећајући како онај малопређашњи страх расте у њему […]“), или в комбинация с адверзативен конектор (напр. „Здрава је, као што је била јучер, и свих ових тједана док је лежала и самовала. Али *свеједно* јој се чинило како је чудом преживјела неку ријетку и смртоносну болест […]“).

И конекторът *ипак*, и конекторът *свеједно* са винаги включени в съдържанието, което е резултат, реализиран въпреки посочената неадекватна основа.

2.1.2. Конекторите *истина*, *истинабог* и *додуше*

Конекторите *истина, истинабог* и *додуше* служат като маркери на концесивното взаимоотношение в съдържанието на второто поред съдържание в концесивното отношение. Някои от откритите и записани примери са следните:

> А да и њега као друге бије, није могао, јер га је и он много волео. *Истина*, то никада није казао […] (Станковић, 8); Упоредо са овим финансијским недаћама […] ишле су и породичне бриге и разочарања. *Истина*, једна Цалерова ћерка, Ирена, удала се неочекивано добро (Андрић, 309); [...] *Истина*, више се и не сећа како му је било у том часу (Шћепановић, 17); [...] *Истина*, тада већ нису, и то због оскудице у новцу, трајала дуго та његова путовања […] (Станковић, 20); На жалост, био нам је опет толико измакао да га је било немогуће стићи до шуме. Помишљали смо, *истина*, да га пуцајући у вис зауставимо […] (Шћепановић, 30); Мост је остао сада потпуно издвојен и сам. *Истинабог*, и на мосту су се дешавале ствари […] (Андрић, 160); Али, од тих моралних реакција, које су у њему биле заиста живе и будне, иако не сталне и не увек сигурне, он је стварао стихове којима је недостајало све па да буду поезија. *Истинабог*, у том погрешном схватању га је учвршћивала и мода времена (www.blic.rs, 67); Чим рат између Турске и Србије престаде, свет се умири. *Истина*, то је био привидан мир под којим се крило много бојазни, узбуђених гласова и забринутих сашаптавања (Андрић, 123); Овако употријебљен овај глагол могао је имати и императив. *Истина*, ради се о другом значењу (Танасић, 43); Али га је угледао једне ноћи Хамид, онај сипљиви и вечито пијани или мамурни хамал крвавих очију, и умро је још те ноћи, ту поред зида. *Додуше*, био је пијан до несвести и заноћио је ту на мосту, под ведрим небом, при температури од 15° (Андрић, 9); Ову своју функцију глаголи остварују искључиво на синтаксичком плану језичке организације. […] Има, *додуше*, и случајева када се функција неког глаголског облика остварује у оквиру ширем од просте реченице (Танасић, 17) и др.

Тези конектори показват, че информацията, която следва и която те въвеждат, е реализирана като известна „пречка“ пред реализирането на съдържанието на предходното изречение, но се допуска осъществяването му на фона на имплицитната информация, че съдържанието в действителност не е от съществено значение за крайния изход. Конек-

торите от тази подгрупа се срещат както в инициална позиция в изречението, което те въвеждат в текста, така и извън тази позиция.

2.2. Наречия и обстоятелствени изрази като концесивни конектори

Обстоятелствените изрази, които се срещат във функцията на концесивни конектори, са изразите от типа: *и поред тога, без обзира на то* и *упркос томе,* а единственото наречие, което се среща в ролята на концесивен конектор, е наречието *опет*.

2.2.1. Наречието *опет* като концесивен конектор

Употребата и функцията на наречието *опет* в ролята на концесивен конектор е идентична с конекторната употреба на концесивните частици *ипак* и *свеједно* – среща се в същите позиции в текста и има същата функция на стесняване или модификация на значението на адверзативните (противопоставителните) и копулативните (свързващите) конектори:

> Женске су имале само да се што лепше носе, ките, и да знају што више страних јела да готове, и што теже, заплетеније везове да везу. Али, *опет, ипак* да им је једино главно да што више своју лепоту и снагу негују, да су што беље, што страсније (Станковић, 10 – 11); Таква опасност не постоји, заправо то се не може избећи ни у једном телу које именује Скупштина. Али *опет*, на крају ће се видети резултати […] (НИН, 25); […] занијемила је и не даје гласа од себе. А, *опет*, није мртва (Рисојевић, 97); За моје потребе аутономни нервни систем био је сасвим довољан. А *опет*, мислио сам да сам круна еволуције (Басара, 31); Од њеног одела, простог али новог, јаке футе и дебеле јој кошуље на прсима, запахивао је мирис на лан, конопље и на оне високе планинске траве. А *опет*, баш испод те њене круте кошуље […] помаљала се и белила као млеком наливена тако нежна и слаба њена снага (Станковић, 147); Али је он био једини човјек у касаби који ми је рекао ријеч саучешћа, некорисну, али сигурно искрену. Па *опет*, стидим се да кажем, личила је на милостињу сиромаха, и није не ни загријала ни ганула (Селимовић, 72) и др.

Конекторът *опет* се среща винаги във връзка с адверзативен или свързващ конектор (напр. „Таква опасност не постоји, заправо то се не може избећи ни у једном телу које именује Скупштина. <u>Али</u> *опет*, на крају ће се видети резултати […]“, „[…] занијемила је и не даје гласа од себе. <u>А</u> *опет*, није мртва“; „Али је он био једини човјек у касаби који ми је рекао ријеч саучешћа, некорисну, али сигурно искрену. <u>Па</u> *опет*, стидим се да кажем, личила је на милостињу сиромаха, и није не ни

загријала ни ганула“), а също така регистрирахме и случай, в който концесивните конектори от този тип се комбинират, срещат се един до друг, но тогава очевидно става въпрос за плеонастично цитиране на синонимни елементи: „Женске су имале само да се што лепше носе, ките, и да знају што више страних јела да готове, и што теже, заплетеније везове да везу. Али *опет, упак* да им је једино главно да што више своју лепоту и снагу негују, да су што беље, што страсније“.

2.2.2. Обстоятелствени изрази като концесивни конектори

Многобройни и по-разнообразни в тази роля, обстоятелствените изрази са падежни или предложно-падежни конструкции, които са функционално-семантично близки или еквивалентни на някое наречие и често, но невинаги могат да бъдат заменяни с истинско наречие. Адвербиалният характер на тези конструкции се потвърждава от блокирането на техните съставни части, под което се подразбира невъзможността за вмъкване на някакъв член между тези конституенти или невъзможността за реализиране без посочване на задължителния детерминатор във функцията на съгласувано определение. М. Ковачевич разграничава три модела на образуването на обстоятелствени изрази в съвременния сръбски език: а) предложно-местоименни (по този начин се образуват напр. обстоятелствените изрази: *због тога, након тога, осим тога, упркос томе* и др.), б) предложно-именни (по този начин възникват изразите от типа *у међувремену, у потпуности, на миру, под морање* и под.) и в) падежен и предложно-падежен модел със задължителен детерминатор (*на овоме месту, у том времену, до те мере, на тај начин, из тог разлога* и др.) (Ковачевич 2007: 14).

Обстоятелствените изрази, които служат като концесивни конектори, възникват като продукти на първия представен начин за образуване на адвербиални изрази – чрез обединяването на еднозначния предлог или предложния израз със съответната падежна форма на показателното местоимение (най-често местоимението *то*), като между тях не е възможно вмъкването на нито една друга лексема освен на квантификатора *све*. Такива обстоятелствени изрази се наричат местоименни обстоятелствени изрази (Ковачевич 2007: 14 – 15).

Концесивните местоименни обстоятелствени изрази се образуват – подобно на онези с ексцептивно, експективно, финално или контрастивно значение – поради това, че езикът не е развил местоименни наречия за изказване на това значение, т.е. поради необходимостта от „запълване на празните места в семантичната парадигма на местоименните наречия“ (Пипер 1988: 10).

Местоименните адвербиални изрази, служещи като концесивни конектори в съвременния сръбски език, са: *и поред тога, без обзира на то* и *упркос томе* (показателното местоимение *то* в състава на тези конектори тук посочваме само илюстративно, тъй като нерядко в тази позиция се появява и местоимението *ово*):

При влади Холандије постоји већи број сталних и повремених тела која се баве само аграром. *И поред тога*, о свим битним потезима који се тичу аграра влада директно разговара са представницима Уније произвођача (НИН, 38); [...] *И поред свега тога* она у расподели свога времена налази свакодневно бар по један сат за Алибега Пашића (Андрић, 212); Његови конвоји цистерни са нафтом пробијали су границе и баријере међу непријатељским странама […]. Но *и поред тога* Деспоту се чинило да је Мики у ствари само наставио да се игра својих дечачких ратова са момцима из другог краја […] (Капор, 14); Но *и поред свега овога*, чињеница је да су искључиво усмене заједнице махом мале, управо као што је и комуникацијски добачај људског гласа ограничен (Бугарски, 158); [...] Али ипак, *поред свега тога*, изгледало је да се отимљу око ње највише ради њега, оца јој […] (Станковић, 29); Човјек мора много да зна и да доживи да би био потпун, кажу мудраци. Али *без обзира на све то*, човјек се рађа са коначним предиспозицијама, и ту се не може превише учинити (Рисојевић, 128); Тако је дубровачки Сефард Самуел Коен остао оно што је. Али *без обзира на то*, гласине нису стале када је он устукнуо (Павић, 216); Додо и Деде су се сјајно слагали и то од првог дана када га је Кики довела на упознавање. [...] *Упркос свему томе*, није отишао на погреб рекавши да ће отићи само једном на гробље и то на сопствену сахрану (Куић, 212); [...] Али мој отац је, *упркос томе*, писао свој имагинарни ред вожње […] (Киш, 34); Стари Грци дивили су се древности и трајности фараонског Египта исто као што су ценили богатство и величину Персијског царства. *Упркос томе*, никада се нису потрудили да у сопственој земљи направе нешто томе слично […] (Време, 64); Иако је Јагодић још на прозивци демантовао наводе медија да Станчески одлази из Борца, на шта се Станчески потврдно насмејао, ипак се није појавио у петак на тренингу. Јагодић, *упркос томе*, и даље наводи да је у питању неспоразум (Новости, 32); Изгледа сасвим јасно да родитељска љубав и топлина, као и недостатак те љубави, имају снагу да обликују људско понашање на свим меридијанима. *Упркос томе* нека деца као да су способнија од других да успешно избегну или савладају у одређеном степену штетне ефекте родитељског одбацивања или емотивног повређивања (Кубурић, 28); Иако је калцијум-пентотенат официоналан у многим фармакопејама […], опћенито се сматра да правих индикација за његову пероралну примјену нема. *Унаточ томе*, даје се при повећаном тјелесном метаболизму […] (Којовић, 139); […] та дилема […] трајала је све до избора нове владе РС, 18. јануара 1998. године. Ипак, *упр-*

кос томе, питање је јесу ли таквим избором […] ријешене све дилеме и напетости међу социјалистима […] (Наградић, 154) и др.

Конекторите *и поред тога* и *без обзира на то* представляват местоименни адвербиални изрази, образувани чрез обединяването на еднозначните концесивни предложни изрази *без обзира на* и *и поред* и съответните показателни местоимения, докато конекторът *упркос томе* (във вариантите – *успркос томе, унаточ томе*) се образува чрез сливането на еднозначното концесивно наречие *упркос* и показателното местоимение. С помощта на местоименния елемент в техния състав се осъществява анафорична връзка с предходното съдържание и заместване на антецедента[5], който се поставя в позиция на утежняващо обстоятелство, но не възпрепятства реализирането и осъществяването на глаголното действие.

Както се вижда от цитираните примери, в немалка част от тях е регистрирано и вмъкване на квантификатора *све* между предлога/предложния израз и местоимението в състава на конектора (напр.: „Додо и Деде су се сјајно слагали и то од првог дана када га је Кики довела на упознавање. [...] *Упркос свему томе*, није отишао на погреб рекавши да ће отићи само једном на гробље и то на сопствену сахрану“). Квантификаторът *све* има функцията да посочва общото от всички посочени обстоятелства, усложняващи реализирането на съдържанието, което такъв конектор въвежда в текста.

Заради тяхната фреквентност вниманието се привлича и от големия брой примери, в които конекторът от този тип се използва в комбинация с адверзативен съюзен конектор, напр. *но* или *али*, както в примерите: „Његови конвоји цистерни са нафтом пробијали су границе и баријере међу непријатељским странама […]. Но *и поред тога* Деспоту се чинило да је Мики у ствари само наставио да се игра својих дечачких ратова са момцима из другог краја […].“ или „Тако је дубровачки Сефард Самуел Коен остао оно што је. Али *без обзира на то,* гласине нису стале када је он устукнуо“. Също така нерядко тези конектори се появяват в комбинация с концесивния конектор *ипак* (напр. „[…] та дилема […] трајала је све до избора нове владе РС, 18. јануара 1998. године. Ипак, *упркос томе,* питање је јесу ли таквим избором […] ријешене све дилеме и напетости међу социјалистима […].“) или в комбинация от адверзативен и концесивен конектор *али ипак* (напр. „[…] Али ипак, *поред свега тога,* изгледало је да се отимљу око ње највише

[5] **Антецедент** – във философията и логиката – причина спрямо следствието, антоним на консеквент; в по-общ смисъл – предхождащо събитие. – Б. ред.

ради њега, оца јој […]“). Наред с адверзативните съюзни конектори тези конектори служат като верификатори на концесивното взаимоотношение в текста, докато в последния посочен пример става въпрос за плеонастична употреба, т.е. излишно натрупване на конектори с еднакво значение, което е спорно както от стилистично, така и от граматическо гледище.

2.3. Хабитуални конектори

Хабитуални конектори наричаме конекторите, които представляват маркери на условно концесивно повтарящо се (обичайно) действие между единиците на дискурса – изреченията. Такива са конекторите *(било) како било/како год било/како год* и *било како му драго/како ти драго,* както и *како год се узело* (регистриран само при един от авторите), които открихме в следните случаи:

[...] *Било како било*, Даниел Атијас се бранио […] (Албахари, 21); [...] *Било како било*, Даниел Атијас је застао испред те застакљене полице […] (Албахари, 29); [...] *Било како било*, два или три дана која су ме још делила од тренутка одласка Даниела Атијаса деловала су (...) крајње недовољна за све оно што сам имао на уму […] (Албахари, 155); [...] *Било како било*, они су претходни дан […] провели у непрекидном приближавању […] (Албахари, 62); Да ли је Даниел Атијас говорио о љубави или о оданости? И да ли између њих постоји нека разлика? *Било како било*, знао сам да од тог часа постоји нешто у чему могу да потражим утеху […] (Албахари, 94); [...] *Било како било*, када сам тада помислио на литицу и пад, нисам уопште помислио на стварну литицу и стварни пад […] (Албахари, 158); [...] *Било како било*, после скоро годину дана, видевши да у Италији никако не може да преживи […] Павле Пио одлучи […] да сав тај новац потроши за пароброд (Куић, 67 – 68); [...] *Било како било*, без вас никад не бих добио посао шефа рецепције у ексклузивном хотелу! (Куић, 136); [...] *Било како му драго*, у тој полемици Атех је учествовала с великим жаром […] (Павић, 120); [...] *Како било*, Милићу је с толиким језицима, таквим педигреом и таквом биографијом било скоро гарантовано да ће успети у било којој професији (Време, 66); [...] *Како било*, тек први фестивалски дани протекли су у знаку, углавном претенциозних, америчких филмова (Босна, 60); [...] *Како ти драго*, ја их не жалим (Ћопић, 221); [...] *Како год било*, није му могла рећи колико се брине за дијете које није ни родила (Јерговић, 134); [...] *Како год*, Стогоф се током деведесетих прочуо као брилијантан новинар […] (Време, 52); [...] *Како год*, тек на том малом узораном парчету земље некаква драма се одиграла [...] (Илустрована, 14); [...] Но, *како год се узело*, Мала ноћна музика је једно тамно чудо (Живановић, 7); [...] *Како год се узело*, ради се о Истом […] (Живановић, 114); [...] Но, *како год се узело*,

стално увећавање броја одговора не приближава нас циљу, па чак нити самом питању (Живановић, 42); [...] *Како год се узело*, један овакав третман божанског треба имати у виду […] (Живановић, 88) и др.[6]

Маркираните езикови единици имат способността анафорично да посочват предходно споменатата информация, за която – в по-малка или по-голяма степен – е известно, че е действителна и представлява фактор, възпрепятстващ реализирането на следходната ситуация, поради което може да се каже, че те са единствен маркер на условно концесивното отношение на ниво свързан текст. Същевременно внасят в текста информация относно цялостната незначителност на предхождащата ситуация (или повече ситуации), която е посочена като „възпрепятстваща“ за реализирането на последващото съдържание.

Структурно погледнато, цитираните хабитуални конектори дължат своята концесивна, и по-конкретно – условно концесивна стойност, на местоименните наречия от общ тип (*било како, како год,* които се комбинират с непълната форма на перфект[7]). Тяхната роля в представянето на концесивните смислови отношения не е нова на този план на езикова организация – те се появяват като съюзни средства на частично концесивни клаузи, чиято семантика също така частично може да се характеризира като хабитуална.

В най-голям брой от случаите конекторите от този тип се появяват самостоятелно, а само в два от регистрираните примери, и то тези с конектор *како год се узело* – специфичен за стила на изразяване само на един автор, се среща в комбинация с адверзативния конектор *но*, като се преобразува неговата адверзативна семантика и му се придава концесивен смисъл.

3. Заключение

От направения преглед, т.е. от систематизирането и анализа на изразните средства на концесивните връзки на ниво дискурс, могат да се направят няколко заключения, които ще представим по-долу.

---

[6] В повечето случаи не сме цитирали частите от текста, които предхождат цитираните изречения, тъй като става въпрос за един по-широк контекст, в чиито рамки се установява концесивно отношение, поради което с цитирането на едно или няколко предходни изречения картината на дискурса, за която става въпрос, не би била цялостна. Следователно може да се каже, че цитираните концесивни конектори анафорично посочват по-широк контекст, обхващащ редица ситуации, които представляват част от концесивното взаимоотношение. – Б. а.

[7] Непълна форма на перфект, усечен перфект (срб. – крњи перфекат) – форма без спомагателния глагол „съм“. – Б. пр.

а) Въпреки че може да се говори за концесивен характер на текстовата връзка само на семантично равнище, без експлицирани конекторни единици, в такива случаи съществува голяма доза интерпретативна субективност и произволност, поради което не можем да ги смятаме за истински примери на концесивна връзка на ниво свързан текст. За истински концесивни връзки на ниво дискурс говорим само тогава, когато те се изразяват чрез знаците (сигналите) на тази дискурсна връзка – чрез концесивни конектори.

б) Като концесивни конектори в сръбския език се появяват частиците *ипак, свеједно, истина* (и вариантът *истинабог*) и *додуше*, наречието *опет*, обстоятелствените изрази *упркос томе, без обзира на то* и *и поред тога*, както и хабитуалните конектори. Класифицирани в групи въз основа на граматическия критерий, те все пак показват определени семантични, позиционни и дистрибуционни характеристики.

в) Конекторите *ипак* и *свеједно* винаги се включват в съдържанието, представляващо резултат, който се осъществява въпреки цитираната неадекватна основа. В рамките на това синтактично съдържание те имат свободна позиция. В повечето случаи се срещат в комбинация с определен адверзативен конектор, като му придават концесивна семантика, или пък в комбинация с копулативен конектор, модифицирайки неговото значение по посока към адверзативно значение с доминиращи концесивни оттенъци. Конекторът *ипак*, освен че е най-честата концесивна частица на всички нива на езикова организация, също така е и най-честият концесивен текстов конектор.

г) Конекторите *истина* и *додуше* носят информацията, че съдържанието, което въвеждат, е осъществено като вид „препятствие“ за предходното съдържание, но неговото осъществяване се допуска на фона на имплицитната информация, че съдържанието в действителност не е важно за крайния изход. Тяхната позиция също е свободна (в рамките на изречението имат концесивна семантика), а в разглеждания ексцерпиран материал не забелязахме нито един пример, в който те са в комбинация с адверзативни конектори.

д) Адвербиалните изрази, които се появяват във функцията на концесивни конектори, са местоименните обстоятелствени изрази *и поред тога, без обзира на то* и *упркос томе,* а единственото наречие, което се появява в ролята на концесивен конектор, е наречието *опет*. Предлогът *упркос* и предложните изрази *и поред* и *без обзира* на това ниво на езикова организация (освен на ниво синтагма и сложно съставно изречение) показват своята изключителна продуктивност, като участват в създаването на много фреквентен модел концесивни текстови конектори.

е) Хабитуално-концесивните конектори са застъпени в езика с редица модели (*било како било, како било, како год било, како год, било како му драго, како ти драго, како год се узело*). Спецификата на тези конектори се изразява в това, че сред такива свързващи средства на ниво дискурс те единствени свързват съдържанието на принципа на условно концесивната връзка и посочват ирелевантността на всички предходно посочени обстоятелства, които съпътстват реализирането на даденото съдържание.

Превод от сръбски: **Светла Джерманович**

Източници

Албахари: Давид Албахари, *Светски путник*, Стубови културе, Београд, 2001.
Андрић: Иво Андрић. *На Дрини ћуприја*. Београд: БИГЗ, 1985.
Базар, бр. 1191.
Басара: Светислав Басара. *Краткодневица*. Бања Лука: Глас српски, 2000.
Бугарски: Ранко Бугарски. *Писмо*. Београд: Чигоја штампа – XX век, 1997.
Вечерње новости, 17.1.2011.
Време, бр. 1047, 27.1.2011.
Живановић: Миодраг Живановић. *Eine Kleine Nachtmusik*. Бања Лука: Литера, 2009.
Живковић: Зоран Живковић. *Мост*. Лагуна, Београд, 2006.
Илустрована политика, бр. 2693.
Јерговић: Миљенко Јерговић. *Ruta Tannenbaum*. Сарајево: Дани, 2007.
Капор: Момо Капор. *Последњи лет за Сарајево*. Београд: БИГЗ, 1995.
Киш: Данило Киш. *Башта, пепео*. Подгорица: Вијести, 2004.
Којовић: Владимир Којовић. *Фармакотерапија у офталмологији*. Сарајево: Свјетлост, 1986.
Кубурић: Зорица Кубурић. *Породица и психичко здравље деце*. Београд: Чигоја штампа, 1999.
Куић: Гордана Куић. *Преостале приче*. Београд: Алнари, 2009.
Маројевић: Игор Маројевић. *Медитерани*. Београд: Лагуна, 2006.
Михајловић: Бранислав Михајловић. *Здравље почиње данас*. Београд: No limits book, 2005.
Наградић: Слободан Наградић. *Опструкција демократије*. Београд: Чигоја штампа, 1998.
Николић: Данило Николић. *Краљица забаве*. Београд: Политика, Народна књига, 2004.
НИН, бр. 3113, 26.8.2010.
Павић: Милорад Павић. *Хазарски речник*. Београд: Просвета, 1988.
Пекић: Борислав Пекић. *Нови Јерусалим*. Београд: Политика, Народна књига, 2004.

Рисојевић: Ранко Рисојевић. *Фрагменти*. Бања Лука: Бесједа, Београд: Арс Либри, 2003.
Селимовић: Меша Селимовић. *Дервиш и смрт*. Сарајево: Свјетлост, 1968.
Слободна Босна, бр. 721, 9.9.2010.
Станковић: Борисав Станковић. *Нечиста крв*. Београд: Политика, Народна књига, 2004.
Танасић: Срето Танасић. *Синтаксичке теме*. Београд: Београдска књига, 2005.
Ћопић: Бранко Ћопић. *Глуви барут*. Београд: Просвета, Сарајево: Свјетлост, Сарајево: Веселин Маслеша, 1975.
Шћепановић: Бранимир Шћепановић. *Уста пуна земље*. Београд: БИГЗ, 1990.
www.blic.rs (очитано 21.2.2013)

Литература

Аянович 1953: Ајановић, М. „Независно“ сложене реченице и однос простих реченица у њима. // *Наш језик*, књ. V, св. 3 – 4, Београд, 1953, 134 – 147.

Аянович 1954а: Ајановић, М. „Независно“ сложене реченице и однос простих реченица у њима. // *Наш језик*, књ. V, св. 5 – 6, Београд, 1954, 206 – 221.

Аянович 1954б: Ајановић, М. „Независно“ сложене реченице и однос простих реченица у њима. // *Наш језик*, књ. V, св. 7 – 8, Београд, 1954, 278 – 291.

Велчич 1987: Велчић, Мирна. *Увод у лингвистику текста*. Загреб: Школска књига, 1987.

Гловацки-Бернарди 1990: Гловацки-Бернарди, Зрињка. *О тексту*. Загреб: Школска књига, 1990.

Губерина 2007: Губерина, Петар. *Повезаност језичних елемената*. Загреб: Матица хрватска, 1952.

Звекич-Душанович 2007: Звекић-Душановић, Душанка. О неким синтаксичко-семантичким трансформацијама на релацији: кондиционалност – негација – концесивност. // *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, Vol. 50, бр. 1 – 2, 2007, 271 – 279.

Ковачевич 2002: Ковачевић, Милош. Концесивност као посљедица негације каузалне везе. // *Синтаксичка негација у српскоме језику*. Ниш: Универзитет у Нишу, 2002, 141 – 152.

Ковачевич 2007: Ковачевић, Милош, *Србистичке теме*, ФИЛУМ, Крагујевац, 2007.

Мразович, Вукадинович 1990: Мразовић, Павица; Вукадиновић, Зора. *Граматика српског језика за странце*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 1990.

Пипер 1988: Пипер, Предраг. *Заменички прилози у српскохрватском, руском и пољском језику (семантичка студија)*. Београд: Библиотека Јужнословенског филолога, нова серија, књ. 8, Институт за српскохрватски језик, 1988.

Пипер и кол. 2001: Пипер, Предраг, и др. *Синтакса савременога српског језика, Проста реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска, 2005.

Пранкович 2001: Прањковић, Иво. *Друга хрватска складња. Синтактичке расправе.* Загреб: Хрватска свеучилишна наклада, 2001.

Рудолф 1996: Rudolph, Elisabeth. *Contrast: adversative and concessive relations and their expressions in English, German, Spanish, Portuguese on sentence and text level*. Berlin: De Gruyter, 1996.

Силич 1984: Силић, Јосип. *Од реченице до текста.* Загреб: Либер, 1984.